

Gabriela Paprotna

Pojęcia ekologiczne w świadomości dzieci sześciolletnich : wybrane zagadnienia

Nauczyciel i Szkoła 1 (4), 67-73

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Gabriela PAPROTNA

Pojęcia ekologiczne w świadomości dzieci sześciolletnich (wybrane zagadnienia)

Wśród wielu zadań, jakie stawia się obecnie szkole, coraz częściej mówi się o tych, które dotyczą edukacji ekologicznej. Wynika to zarówno z uświadomienia sobie przez ludzi rozmiarów degradacji środowiska, jak też z poczucia odpowiedzialności za nie, z przekonania o konieczności ratowania i ochrony środowiska jako warunku koniecznego dla życia człowieka.

Edukacja ekologiczna rozpoczyna się od najmłodszych lat życia dziecka. Poczynając od najwcześniejszego dzieciństwa należy przygotować dziecko intelektualnie i emocjonalnie do ochrony i kształtowania środowiska, w którym żyje i rozwija się. W obcowaniu dzieci z przyrodą w sposób naturalny przenikają się elementy poznania i myślenia, działania społecznego oraz doznań emocjonalnych i estetycznych. Zadaniem przedszkola jest pomóc dziecku w orientowaniu się w otaczającym je świecie przyrody, w zdobywaniu clementarnych pojęć o niej, ukazywanie mu w dostępnej formie najprostszyc związków między zjawiskami przyrody, ich zależności przyczynowo-skutkowych oraz wskazywanie możliwości przeobrażania środowiska przez człowieka.

Według E. J. Frątczaków „edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym z zakresu ochrony i kształtowania środowiska człowieka to świadomie zamierzona (celowa, planowa, systematyczna i stopniowa) działalność nauczyciela względem dzieci i przy ich aktywnym udziale. Edukacja ekologiczna dzieci w tym wieku to jedna z podstawowych dziedzin ich zasadniczej i podstawowej edukacji ogólnej. W edukacji ekologicznej dzieci opanowują podstawy wiedzy o środowisku człowieka, szczególnie o zmianach w nim zachodzących pod wpływem jego działania.” (E.J. Frątczakowie 1987, s.13).

Efektem edukacji ekologicznej powinno być ukształtowanie postawy proekologicznej. Wynika stąd konieczność oddziaływania na wszystkie sfery osobowości

człowieka. Jednym z podstawowych elementów w tym procesie jest przekazanie dziecku odpowiedniej wiedzy. Musi ono rozumieć podstawowe problemy ekologiczne, rozumieć zasadnicze dla tej dziedziny pojęcia. Trzeba sobie jednak zdawać sprawę z tego, że proces rozumienia przez dziecko określonych pojęć jest złożony i podlega różnorodnym uwarunkowaniom, zarówno rozwojowym, jak i społecznym. Jak twierdzi M. Donaldson „rozumienie jest pojęciem bardzo złożonym i przynajmniej dwie kwestie muszą tu być rozróżnione, jeśli chce się uniknąć zamieszania. Po pierwsze, czy dziecko rozumie słowa, które słyszy w takim sensie, że należą one do »jego słownika«, że ich znaczenie nie jest mu zupełnie nieznane? I po wtóre, przyjmując, że tak jest w istocie, czy w danej sytuacji rozumie ono słowa w ich kontekście (werbalnym i niewerbalnym) w taki sposób, jak to zakłada jego rozmówca?” (M. Donaldson 1986, s. 94).

Według autorki znajomość słowa wzrasta, podlega rozwojowi i zmianie. Jest to więc proces związany z dojrzewaniem intelektualnym dziecka i nabywaniem wiadomości na drodze uczenia się przez długie lata.

Należy mieć na uwadze i to, że samo przekazywanie wiedzy ekologicznej to zbyt mało, by wywołać u dzieci zmianę nastawienia emocjonalnego czy też pobudzić je do działania na rzecz środowiska naturalnego. W rozbudzaniu wrażliwości ekologicznej ogromną rolę odgrywają własne przeżycia dzieci oraz praca wykonywana w najbliższym otoczeniu, której użyteczność jest dla dziecka możliwa do zauważenia.

Właściwy stosunek dzieci do problemów związanych z ekologią zależy między innymi od stopnia rozumienia pojęć z tej dziedziny. Zadaniem przedszkola jest więc organizowanie takich sytuacji, w których dzieci miałyby możliwość badania, obserwowania rzeczywistości, dostrzegania zależności pomiędzy jej elementami, jak też podejmowania konkretnych działań praktycznych.

ZAGADNIENIA OCHRONY ŚRODOWISKA W PROGRAMIE WYCHOWANIA W PRZEDSZKOLU

Problematyka ochrony środowiska znalazła odzwierciedlenia w aktualnie obowiązującym Programie wychowania w przedszkolu. Program ten zawiera szereg pojęć związanych z ochroną środowiska bezpośrednio bądź pośrednio; pojęcia te występują w treściach wszystkich grup wiekowych i we wszystkich działach programowych.

Interesującą analizę treści programowych z tego zakresu proponują E.J. Frątczakowie. (E.J. Frątczakowie 1993, s. 16–22). Autorzy porządkują treści według ekosfer – geosfer i biosfery. I tak zagadnienia te dotyczą: atmosfery (powietrze atmosferyczne), litosfery (gleba), hydrosfery (woda); różnych ekosystemów (las, łąka, staw, pole) oraz ochrony gatunkowej roślin i zwierząt. Zagadnienia te występują we wszystkich grupach wiekowych, ich zakres zaś poszerza się z każdym rokiem.

E.J. Frątczakowie odeszli od klasycznego podziału treści według czterech podstawowych działów wychowania. Przeprowadzając pogłębioną analizę całości Programu wychowania w przedszkolu, co pozwoliło na ujęcie zagadnień ekologicznych

we wzajemnym związku. Wydaje się, że ta propozycja może się przyczynić do pogłębienia świadomości ekologicznej nauczycieli przedszkoli, jako że treści edukacji ekologicznej zostały – po pierwsze – wyodrębnione bardzo jasno i wyraźnie, po drugie – nie zostały sprowadzone tylko i wyłącznie do ochrony środowiska (jak to często ma miejsce), ale zaakcentowano w nich również problemy „ekologii człowieka”. A tylko takie, szerokie ujęcie ekologii, odpowiada potrzebom obecnej rzeczywistości.

Znajomość treści jest istotna z tego względu, że – jak piszą autorzy – „jednym z podstawowych środków edukacji ekologicznej zdeterminowanym celami są treści kształcenia.” (tamże, s. 16). Ważne jest jednak i to, by w pracy z dziećmi program nie stał się środkiem jedynym. Niesie to ze sobą niebezpieczeństwo zgubienia z pola widzenia faktycznych potrzeb dzieci, które mogą być zróżnicowane w zależności np. od środowiska życia.

Warto zaznaczyć, że istnieje obecnie możliwość pracy w oparciu o programy autorskie. Nauczyciele mogą sami tworzyć programy, co daje szansę wyjścia naprzeciw potrzebom dzieci w tym właśnie zakresie. Jest to jeden z przejawów nowych tendencji w edukacji. Jest to jednak zadanie trudne, wymagające odpowiedniej wiedzy i umiejętności, podejmowane przez nauczycieli poszukujących niekonwencjonalnych rozwiązań w pracy z dziećmi.

Kwestia treści programowych edukacji ekologicznej w przedszkolu ma też znaczenie z punktu widzenia ciągłości procesu kształcenia. Przedszkole jest pierwszym, choć nieobowiązkowym szczeblem kształcenia ogólnego człowieka i powinno stanowić podbudowę dla kolejnych etapów edukacji. (Może byłby to interesujący punkt wyjścia do badań dystansowych w tym zakresie?..)

JAK DZIECI SZEŚCIOLETNIE ROZUMIAŁY WYBRANE POJĘCIA EKOLOGICZNE?

Poszukując odpowiedzi na pytanie „Jak dzieci sześciolatnie rozumieją pojęcia ekologiczne?”, przeprowadziłam wraz ze studnetami (w ramach seminarium magisterskiego) badanie wśród 50 dzieci. W badaniu został zastosowany test słownikowy. Dzieci określały znaczenie takich pojęć, jak: EKOLOGIA, ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE, POMNIK PRZYRODY, SMOG, KWAŚNE DESZCZE, ŚCIEKI.*

Celowo do badań wybrano również pojęcia nie występujące bezpośrednio w Programie wychowania w przedszkolu, aby sprawdzić, w jaki sposób rozumieją dzieci te zagadnienia, które docierają do nich z innych źródeł.

Wypowiedzi dzieci zostały skategoryzowane według skali: odpowiedzi poprawne, odpowiedzi błędne, brak odpowiedzi. Podstawą do oceny wypowiedzi była jej zbieżność z definicją danego pojęcia, zawartą w literaturze przedmiotu. W ocenie

* Zaprezentowany materiał stanowi wycinek badań, które aktualnie są kontynuowane. Całość zostanie prawdopodobnie zaprezentowana w szerszym opracowaniu.

tej uwzględniono, rzecz jasna, prawidłowości rozwojowe dzieci sześciolletnich, a więc m.in. cechy myślenia, konstruowania wypowiedzi, jak też i to, że w tym wieku nie należy oczekiwać od dzieci podania klasycznej definicji.

Tabela 1. Rozumienie pojęć ekologicznych

Lp.	Pojęcie	Odpowiedzi dzieci					
		Poprawne		Błędne		Brak	
		L.	%	L.	%	L.	%
1.	Ekologia	18	36,0	7	14,0	25	50,0
2.	Środowisko przyrodnicze	47	94,0	0	0,0	3	6,0
3.	Pomnik przyrody	34	68,0	7	14,0	9	18,0
4.	Smog	38	66,0	3	6,0	9	28,0
5.	Kwaśne deszcze	24	48,0	5	10,0	21	42,0
6.	Ścieki	48	96,0	0	0,0	2	4,0

Jak wynika z danych zawartych w tabeli poziom rozumienia pojęć był zróżnicowany. Samo pojęcie ekologii okazało się najtrudniejsze do zdefiniowania, najłatwiej zaś dzieci określały to, z czym stykają się w codziennym życiu (np. ścieki).

Oto przykłady określeń poszczególnych pojęć podawane przez dzieci:

EKOLOGIA

- „Ekologia to jest to, że trzeba uczyć dzieci o tym, że nie wolno śmiecić, żeby nie było ścieków w rzekach, żeby z fabryk kominów nie było tyle dymów.”
- „To jest nauka o ochronie środowiska.”
- „To jest to, że nie wolno zaśmiecać nic.”
- „To jest takie coś, co dba o przyrodę. Są to różne przepisy, co wolno, a co nie.”
- „Ekologia to jest chronienie przyrody przez specjalnych ludzi.”

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

- „To jest trawa, drzewa, rzeki, kwiatki, krzaki, morze, rzeka i las.”
- „To są drzewa, trawa, ziemia, las, rzeka, woda, zwierzęta i ptaki.”
- „To jest cała przyroda, woda, las, rzeki, no i w ogóle wszystko.”
- „Środowisko przyrodnicze to jest na przykład powietrze, drzewa, krzaki, trawy, rośliny, zwierzęta, ptaki, motyle.”
- „Środowisko to jest wszystko naokoło nas, trawniki, drzewa, parki, lasy.”

POMINIK PRZYRODY

- „To jest ładny pień, na którym jest orzełek i coś jest na nim napisane.”
- „To są rzadkie rośliny, których jest mało.”
- „Bardzo rzadko spotykane drzewo, kwiatek, gdzie jest napisane, że tego nie wolno niszczyć.”
- „Rzadkie drzewo, albo roślina i tam jest taki orzełek i tam jest coś napisane.”
- „Pomnik przyrody to stare drzewa.”

SMOG

- „To jest taki dym i on tak śmierdzi. Całe niebo się robi czarne od tego dymu.”
- „Z kotłowni dymy wychodzą kominami. Jak ktoś coś pali, to dym leci w powietrze i robi się z tego czarna chmura.”
- „Smog to taki dym z kominów, z aut, jak kopca, to ptaki umierają.”
- „To taka czarna mgła.”
- „Jak jedzie dużo aut i się dużo nabiera dymów i zatrują potem ludzi.”

KWAŚNE DESZCZE

- „Fabryka wypuszcza dymy i z dymu z brudami i z zarazkami spada deszcz na ziemię i to się nazywa kwaśny deszcz.”
- „To jes brudny deszcz z zanieczyszczonej chmury.”
- „Zmiesza się deszcz z dymem z fabryki i to wszystko spada.”
- „To jest tak, że ludzie rzucali w powietrze takie różne zarazki, dymy, z nich powstały takie czarne chmury i potem był z tego deszcz.”
- „Kwaśny deszcz to jest zanieczyszczony deszcz z dymów.”
- „To jest taki kwaśny deszcz, co zbiera odpady.”

ŚCIEKI

- „Ścieki to zanieczyszczenia wody, śmieci co płyną w wodzie, zarazki; ludzie je wyrzucają, np. puszki. Brudne wody płyną też z domów.”
- „Ścieki to brudna woda z domów, z fabryk, która wpada do morza i tam nie mogą żyć ryby.”
- „Ścieki to jest brudna woda, którą się myliśmy, praliśmy, brudna woda z fabryk.”
- „Ścieki to jest brudna woda. Płynie ona do oczyszczalni.”
- „Ścieki to taka brudna woda, jak ktoś się załatwia, jak ktoś wylewa coś śmierdzącego, gdzie się wylewa do rur i idzie do rzeki. A u nas zbiornik jest i pompą wyciąga się i podlewa w polu.”

Jak już wcześniej zaznaczono najłatwiejsze do określenia były dla dzieci pojęcia, które miały związek z ich codziennym życiem, z doświadczeniem. Jest to prawidłowość wynikająca z dziecięcego myślenia i postrzegania świata. W swoich wypowiedziach dzieci potrafiły wskazać elementy istotne dla znaczenia danego

pojęcia. Potrafiły podać szereg właściwości jakiegoś stanu czy zjawiska. Jak się okazało – dzieci orientowały się nie tylko w pojęciach przewidzianych w „Programie wychowania w przedszkolu”, niektóre treści ekologiczne docierały więc chociażby przez media czy inne źródła. Na uwagę zasługują określenia, które najczęściej pojawiają się u dzieci w wieku przedszkolnym, a mianowicie próby definiowania przez uogólnienie („Ekologia to jest nauka o ochronie środowiska”).

Obok wypowiedzi wskazujących na rozumienie przez dzieci wybranych pojęć z zakresu ochrony środowiska wystąpiły jednak i takie, które sygnalizowały brak orientacji dzieci w omawianej problematyce. Nie zawsze musi to oznaczać, że dziecko w ogóle nie rozumie jakiegoś pojęcia. Definicje dzieci w wieku przedszkolnym nie zawierają bowiem wszystkich wiadomości dzieci z danego zakresu. Często dziecko więcej wie i czuje, niż potrafi to wyrazić słowami. Trzeba też mieć na uwadze ograniczenia wynikające z samej sytuacji badania (łatwiej zbadać treść i zakres jakiegoś pojęcia w niczym nie skrepowanej rozmowie niż w specjalnie do tego celu zorganizowanej sytuacji). W pewnej mierze wyniki zawarte w tabeli mogą stanowić wskazówkę do pracy przedszkoli. Potwierdzają, że świadomość ekologiczną należy rozwijać u człowieka już od najmłodszych lat. Dziecko, które odpowiednio wcześniej zostanie uświadomione na potrzeby ochrony środowiska, w późniejszym okresie będzie lepiej rozumiało jego problemy i chętniej podejmowało działania praktyczne w tym zakresie.

Rozumienie pojęć ekologicznych było uwarunkowane w dużej mierze przez staż przedszkolny dzieci. Im dłuższy czas uczęszczania dziecka do przedszkola, tym lepsza orientacja w problemach ochrony środowiska. To spostrzeżenie również potwierdza sensowność prowadzenia edukacji ekologicznej już na poziomie przedszkola.

Czynnikiem różnicującym poziom wiedzy dzieci było też środowisko zamieszkania. Często dzieci ze środowiska wiejskiego rozumiały lepiej pojęcia ekologiczne, miały bowiem większy kontakt z naturą. Środowisko zamieszkania nie różnicowało jednak sposobu formułowania definicji, który wynika raczej z prawideł rozwojowych.

Sondaż, przeprowadzony na niewielkiej przecież próbie i w ograniczonym zakresie, zwrócił jednak uwagę na pewne sprawy. Przede wszystkim faktem staje się edukacja ekologiczna w przedszkolu. Istnieje taka potrzeba. Dzieci zaś zaczynają się orientować w podstawowych pojęciach z tego zakresu. Istnieje też potrzeba modernizacji „Programu Wychowania w przedszkolu”, gdyż często wiedza dzieci wybiega poza jego ramy i w tym kontekście przestaje on odpowiadać faktycznym potrzebom przedszkolaków. Badanie rozumienia pojęć jest jednak zadaniem trudnym i złożonym, tak ze względu na strukturę samego pojęcia, jak i na uwarunkowania tego procesu. Opieranie się na samym tylko tekście słownikowym może dać niepełny obraz dziecięcej wiedzy i emocjonalnego stosunku do określonego wyścinka rzeczywistości. Ważne jest też potwierdzenie ogromnej roli edukacyjnej przedszkola, z czego wynika konieczność uświadomienia sobie przez nauczycieli odpo-

wiedzialności za realizację celów wychowania i nauczania. Nauczyciel, któremu powierzono to ważne zadanie powinien być wyposażony również w wiedzę ekologiczną, aby edukacja była skuteczna. Trzeba też widzieć przedszkole w pewnym szerszym kontekście społecznym, jako jedną z instytucji (nie jedyną) realizującą edukację ekologiczną człowieka, która jest podstawą i warunkiem racjonalnego postępowania w duchu szacunku dla przyrody i jej ochrony.

Ważnym momentem w kształtowaniu postawy proekologicznej jest właśnie zaznajamianie dzieci z pojęciami dotyczącymi ochrony środowiska. Badając ich rozumienie możemy się przekonać, jaką wiedzę posiadają dzieci przedszkolne i w razie potrzeby ją uzupełnić.

Myślę, że wobec nowego faktu, jakim jest oraz szersze uwzględnianie problemów ekologicznych w edukacji człowieka, temat ten jeszcze stanie się przedmiotem badań, i to nie tylko na szczeblu edukacji przedszkolnej.

Bibliografia:

1. C z a r n e c k i K.: Wiedza pojęciowa uczniów. Katowice 1992.
2. D o n a l d s o n M.: Myślenie dzieci. Warszawa 1986.
3. F r ą t c z a k o w i e E.J.: Ochrona i kształtowanie środowiska w edukacji dzieci przedszkolnych. Pabianice 1987.
4. F r ą t c z a k o w i e E.J.: Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym. Bydgoszcz 1996.
5. L i p i n a S.: Kształtowanie pojęć dzieci w wieku przedszkolnym. Warszawa 1984.
6. S t u d z i Ń s k a M.: Zagadnienia ekologii już w przedszkolu. „Wychowanie w Przedszkolu” 1992, nr 5.